

1973 5-ordskrigen - en datidens juletradisjon

En førejulsvinter i 1973 bodde jeg i en leilighet i Ålesund i lag med min forlovede. Det kunne nok i visse kretser bli sett på som «å leve i synden». Vi skulle på et vis feire vår første jul i lag som tiltenkt, kommende ektepar. Kanskje tilhørte vi den siste generasjonen som forlovet seg, en helt vanlig og forpliktende pakt gjennom de siste hundre årene. Kort tid etterpå var det knapt noen som forlovet seg eller giftet seg for den saks skyld, og de store bryllup forsvant også. Dette har vel alltid gått i bølger, og har nok en viss sammenheng med gode og dårlige tider. Tradisjonene står nok sterkere i dårlige tider, noe å klamre seg fast til, en slags verdighet. I gode tider, blir en kanskje mer likegyldig, lettere å få utløsning for sine protester og en har bedre anledning og muligheter til å være demonstrativ.

Denne innledningen skal føre oss frem til en annen tradisjon, som ikke er så lett å forstå, mest som en *merkverdighet*. Vi hadde jo ikke så god råd, så det var en temmelig sparsom tilværelse. Det ble altså den første jula vi som par skulle sende ut selvstendige julekort. Og vi fant fort ut at vi ikke kunne sende ut julekort ukritisk til alle, det ville bli for kostbart. Vi følte vi ble tvunget til å følge tradisjonen med «Julekort bestående av maks fem ord». Noen har kalt dette for «5-ordskrigen». Laveste porto tillot kun fem ord, f. eks: *God Jul - Godt Nytt År*. Dersom du skrev flere ord i tillegg, f. eks: *Alt vel her. Sees til påske*. - Ja, da ble det høyere porto (flere frimerker). Det er nok mange som husker denne ordningen, men som kanskje ikke har tenkt over hvorfor en kun skulle få skrive 5 ord på et julekort? Høres helt utrolig ut, men faktisk var det slik for å få laveste porto.

Fra
Poststyret.

Julen står for døren.

Skriv bare 5 ord

som hilsen på prospektkort, trykte visittkort og jule- og nyttårs-kort, hvis De vil slippe med **trykksaksporto** (7 øre).

Slike sendinger med **mere enn 5 skrevne ord** betales som **brevkort** (15 øre, lokalporto 10 øre). Er de betalt med trykksaksporto risikerer De:

1. Adressaten må betale **„Straffe-porto“** når de kommer frem.
2. **Forsinkelse** på grunn av **juletravelheten**.

Poststyret.

10 - 31. A 6.

I 1843 kom de første virkelige julekortene i Europa, med motiver som viste engelske juleskikker og med en julehilsen trykket på kortet. Det skulle likevel ta over 20 år før skikken med å sende julekort slo gjennom blant engelskmennene. De første kortene her i landet kom trolig på 1870-tallet i forbindelse med den nye postloven i 1872. Da kunne bare Postverkets egne kort benyttes. Men etter en kongelig resolusjon høsten 1883 kunne man også sende såkalte brevkort laget av private.

Ivar Ulvestad, som har skrevet bøker om julekort, hevder at julekortenes historie er langt på vei en fortelling om Norge, en slags nasjonsbygging. Folk reiste ikke mye den gangen, og hadde ikke sett disse illustrasjonene før. Motivene spredte en forestilling om hvordan Norge så ut rundt århundreskiftet. Julenissen har alltid vært det mest populære motivet. Før krigen var det også vanlig å avbilde mat på julekortene. Mye mat, gjerne kombinert med alkohol. Enten ironisk, eller som et signal om at nå kunne vi virkelig slå oss løs. Grisen og nissen ble ofte avbildet sammen i groteske situasjoner, for eksempel slakting av grisen med en sulten nisse som tilskuer, forteller Ulvestad.

Anno Domkirkeoddens fotoarkiv

Det kristne julebudskapet var lenge ganske fraværende som tema. Ulvestads teori er at religion ikke ble ansett som helt passende sammen med det moderne og verdslige fenomenet julekort. Religiøse motiver ble i denne sammenheng kanskje sett på som litt respektløst, og slo ikke an før godt inn på 1900-tallet.

To typer motiv pekte seg tidlig ut: julenisser i humoristiske situasjoner, og kunstneriske framstillinger av fredelig julestemning. Kunstmaleren og teaterdekoratøren Wilhelm Larsen tegnet den aller første norske julekort-nissen. Etter hvert kom kjente kunstnere på banen: Theodor Kittelsen, Erik Werenskiold, Gerhard Munthe, Christian Skredsvig, Thorbjørn Egner og Kjell Aukrust er blant dem som har signert egne julekort. Politikk har også vært et stikkord for produsentene. Spesielt før og rett etter unionsoppløsningen i 1905, men også under 2. verdenskrig da den røde (nisse)lua var et motstandssymbol. Et spesielt motiv på Østlandet var storgårdene. Ganske interessant akkurat det!

De norske portoreglene har en lang og broket historie. Det var forskjell på bygdeporto og riksporto. I mesteparten av perioden fra 1888 til 1921 fantes for eksempel kategorien "lokalpost uten ombæring", kalt bygdebrev. I 1920 måtte frimerkeprisen på to øre ganges med fem hvis mottakeren befant seg utenfor lokalområdet.

Kort var ingen egen sendingskategori, men gikk opprinnelig under bestemmelsen for trykksaker. Det var innholdet, altså teksten, som bestemte portoen; ikke hastigheten med A- og B-post som i dag. Og julekort ble en virkelig tradisjon, som alle fulgte opp. Julekort var lenge nærmest obligatorisk. Det å ikke sende julekort, var nesten uhøflig. Og de skulle være frankerte. Et julekort uten frimerke, stukket inn i dørsprekken eller lagt i kassen direkte av en privat person var liksom ikke noe julekort. Det var derfor ikke uvanlig å sende frankerte kort også til naboer som bodde i samme oppgang i boligblokka. En laget en ordning mest alle kunne ha råd til - og i form av det enkle budskapet - og innførte den laveste porto. Ferdig med det. En må heller ikke glemme at vi var stort sett funksjonelle analfabeter til utpå 1900-tallet. En kunne skrive og lese, men ikke nyttiggjøre seg det. En standardisert hilsen ble altså en løsning, med kun fem ord på julekortet, som ga laveste, spesiell porto. Alt dette er bakgrunnen for 5-ordskrigen. Denne ordningen holdt seg helt til og med jula 1982.

Eksempelvis for 1981 kostet de fem ordene kr 1,10 i porto. Med mer enn fem ord var portoen kr 1,30. Da denne ordningen forsvant, økte den generelle portoen for julekort/postkort til kr 1,75 (som tilsvarer kr 6,03 i dag). I dag må du ha på ett frimerke á kr 18. Altså kunne en fra 1. januar 1983 skrive hva, og hvor mye, en ville på julekortene uten at portoen ble påvirket.

Det pussige var at de som jobbet i postvesenet pliktet å telle antall ord på kortene. Alle ansatte hadde plikt til å sjekke takseringen; både de som sorterte og de som var postbud. Alt ble nok ikke kontrollert like nøye, men regelen var helt klar. Kort med for mange ord og feil porto ble levert til "nærmeste overordnede". Hvis portoen var bare noen øre for liten, tok postbudet med seg den underfrankerte forsendelsen, banket på hos mottakeren og ba om betaling. Slik innkreving av "straffeporto" var mest vanlig i Oslo på 1950-tallet, ifølge Arvid Løhre i Norsk Posthistorisk Selskap. Postbudene måtte avlegge regnskap når de kom tilbake etter turen. Å putte det underfrankerte kortet i postkassa og betale 10-øringen selv var ikke aktuelt.

Inn i våre dager må en kanskje også se det kommersielle i julekort. Postverket var nok ikke noe unntak. På 1970-tallet var mengden julehilsener blitt så stor at Posten leide lokaler for sortering av julekort, blant annet i Messehallen på Sjølyst i Oslo.

Og hvor er vi nå? Som vedrørende alt annet har det digitale overtatt. Familiære julebrev og personlige julekort i form av bilder av barn og barnebarn, har nok erstattet de tradisjonelle julekortene. I en periode var det ganske vanlig at en arbeidsgiver fikk laget egenhendige julekort som ble sendt til de ansatte. Enkelte kommersielle firma tilbyr i dag digitale julekort, knyttet sammen gjennom vakre tegninger/bilder, lyd og animasjoner. Og så har det vel de siste årene kommet muligheter til å sende / bruke julekort som samtidig gir økonomisk støtte til «en for deg god sak». Men det er fortsatt noen som fortsetter å sende et enkelt julekort, da de anser det gode, gamle julekortet som mer respektfullt og ærverdig enn et digitalt kort/bilde eller digitalt julebrev. I tillegg gir det litt nostalgi til en datidens snodig ordning.